

Film Noe in njegovo biblično ozadje

Benjamin Siter in Matjaž Črnič

Na film *Noe* (Noah, 2014, Darren Aronofsky) je bilo s krščanske strani slišati precej kritik in verjetno je prav vsa ta publiciteta pripomogla, da je film doživel precejšen ekonomski uspeh. Eden od slovenskih krščanskih medijev ga je označil za »katastrofo«. Nekateri kristjani vseeno menimo, da lahko iz njega zdaj, ko je tu in smo si ga mnogi že ogledali, vendarle potegnemo marsikaj dobrega. Dobrega predvsem v smislu ponujene redke priljubljenosti, da ob – po besedah režiserja Aronofskyja – »najmanj bibličnem bibličnem filmu vseh časov« lahko opazimo porast zanimanja za biblično pripoved o svetu in njegovem nastanku ter za razmislek o njej. Kako nujno potrebno je to v našem slovenskem prostoru, je razvidno že, če beremo komentarje na film na različnih spletnih portalih, kjer naletimo tudi na takšne: »Učinki in igralci so že zakon, sam ta 'verska' zadeva me zlo mot ...«

Če želimo dobro razumeti Noetovo zgodbo, se je potrebno poglobiti v to »versko zadevo«, saj gre za zgodbo začetkov, ki je v Bibliji opisana v prvih enajstih poglavjih Geneze (Prve Mojzeso-ve knjige). Namen te pripovedi je vzpostaviti naše razumevanje sveta, torej naš svetovni nazor.

Ker smo danes vajeni razmišljati »znanstveno«, skušamo običajno tudi te tekste brati na »znanstveni« način, ob čemer pa radi pozabimo, da tedanji človek ni imel na voljo znanstvenega aparata, s katerim bi spoznaval in razlagal svet. Obenem pa pozabljamo tudi, da v tistih časih tudi ni bilo »znanstvenega mita«, ki si domišlja, da je mogoče celotno stvarnost razložiti le skozi oči znanosti. Mnogi sodobni filozofi ugotavljajo, da je »zgodba« ključno (če ne celo edino) orodje za formiranje naše identitete. Prav preko zgodbe si pojasnimo, kdo smo, kje smo, kaj je naš cilj ali namen, kje so glavni izzivi in kaj lahko pričakujemo v prihodnosti. Že stara ljudstva so svoje razumevanje teh temeljnih vprašanj izrazila v obliki temeljnih zgodb, ki nam lahko še danes, če jih pravilno razumemo, posredujejo precej dragocenih uvidov.

Biblična pripoved o stvarjenju je literarno blizu številnim bližnjevzhodnim mitom in epom na to temo, vendar pa je v nekaterih ključnih elementih povsem drugačna od njih in jih na pomemben način »demitizira«. Navdihnjeni pisec je gradivo očitno sestavil na povsem nov, originalen način in iz njega zgradil nekakšno »preroško vizijo« začetka. Ta vizija za razliko od ostalih mitov razodeva enega Boga stvarnika, ki ima s svojim stvarstvom jasn in dober namen ter ki stopa s človekom v osebni odnos.

Film vzame obstoj tega stvarnika, ki ni zgolj neka brezoblična kozmična sila, pač pa oseba, ki stvarjenje »požene v tek«, za gotovo dejstvo. Ustvarjalcem filma je kristalno jasno, da brez prikaza predzgodbe o stvarjenju tudi zgodbe o Noetu ne more biti.

Pomembna tema v Bibliji in tudi v samem filmu je radikalno sporočilo o uničevalni moči zla. Po biblični pripovedi je namreč Bog na začetku ustvaril dobrega človeka, ki pa mu je bila dana možnost in svobodna izbira, da se odvrne od njega. Človek izbere to zavrnitev in s tem povabi sile kaosa in razpada nazaj v stvarstvo. V svetopisemski govorici je prisposodba teh sil prav

vodovje potopa! Greh povzroča smrt in povzroča tudi razpad stvarstva. Film dobro pokaže, kako se s čedalje globljim odklonekom v greh človeštvo v celoti izpridi in pri tem povzroča vse večje trpljenje, obenem pa tudi uničuje in ogroža vse stvarstvo. Tako pri filmu vendar ne gre le za sodobno ekološko fantazmo, kot mu mnogi očitajo, pač pa za povsem utemeljeno umetniško vizijo končnih posledic zla, ki v bistvenih potezah sovpadajo s svetopisemsko.

Pri tem je zanimivo omeniti, da je biblična pripoved o potopu prav v tej točki precej drugačna od ostalih bližnjevzhodnih epov, pri katerih se moralno vprašanje niti ne pojavi. O vzroku za potop govori npr. le Babilonski ep, ki pa pravi, da se je potop zgodil zato, ker so ljudje postali preglasni in so začeli motiti bogove. Druge različice te zgodbe o vzroku potopa povsem molčijo. Molčijo pa tudi o tem, zakaj je bil izbran glavni junak te zgodbe, medtem ko Sveto pismo pravi, da je bil Noe izbran zato, ker je bil »pravičen« in »popoln«. Na obeh straneh imamo torej izostreno etično poanto. Noe je v Bibliji prikazan kot človek, ki se odziva na Božjo ljubezen in odgovarja na njegov nagovor. Sredi uničenja, ki ga povzroča večina človeštva, živi na način, ki si ga je Bog za človeštvo zamislil že od začetka. Prav to pa je režiserju po njegovih besedah menda predstavljalo precejšen izziv. Kako prikazati človeka, ki je »pravičen«? Kako se izogniti precej »shematični« biblični zgodbi oziroma pomanjkanju podrobnejše predstavitev oziroma poglobitve Noetovega značaja? Režiser je temo Noetove »pravičnosti« tako razvijal skozi ves potek filma: Noe v začetku želi »pravico« za vse zlo, ki ga je povzročil človek, proti koncu pa se vse bolj uči pomena »milosti«, ki v svetopisemskem jeziku pomeni nezasluženo dobroto oziroma zanesljivo, brezpogojno ljubezen. »Pravično« in »milost« sta dva ključna biblična koncepta, pri prikazu katerih pa je v filmu tudi nekaj problematičnih zasukov, o katerih več pozneje.

Zanimivo je, da se je režiser v pomanjkanju tekstovnega gradiva o Noetu zatekel k drugi biblični zgodbi, ki jo prav tako najdemo v Prvi Mojzesovi knjigi, in sicer k zgodbi o Abrahamu. Abraham je že v samem Svetem pismu prikazan precej drugače, precej bolj »zgodovinsko« oziroma »plastično«, kot lik s kompleksnim značajem. Gre za človeka, ki se bori s svojim razumevanjem Boga in z iskanjem njegove volje. Gre za človeka, ki ima dejanske in konkretne probleme. Človeka, ki se sprašuje, išče in tudi zgreši. Če poznamo to zgodbo, lahko vidimo, da je šlo npr. pri čudežni ozdravitvi Iline neplodnosti, ki jo povzroči

Metuzalemov blagoslov, v bistvu za abrahamski biblični motiv, ki predstavlja dejanje velike naklonjenosti Boga. Abrahamski je seveda tudi motiv žrtvovanja otroka za »višje dobro«, saj bi tudi Abraham svojega sina Izaka skoraj »daroval Bogu«. Prav v tem čustvenem vrhuncu filmske pripovedi, ko se do konca razvije (glede na biblično zgodbo) nekoliko pretiran dramski zaplet, se filmskemu Noetu, podobno kot bibličnemu Abrahamu, zgodi »spreobrnjenje« od verskega fanatika, ki končno spozna, da ni mogoče ubijati »v imenu Boga«, pač pa da sta najpomembnejša ljubezen in usmiljenje. Noe v ključnem trenutku v svojem srcu ne občuti »ničesar drugega kot ljubezen« ...

Pri tem dramskem zapletu je v primerjavi s svetopisemsko pripovedjo tudi težava, saj prav tukaj Noeta prikaže v precej drugačni luči. Film sicer vseskozi zelo dobro predstavlja in ohranja biblično temo dojemanja in razločevanja Božje volje, saj jo Noe išče ves čas in se obenem upira želji, da bi sledil lastni volji in svojim projektom. Vendar pa Noe v filmu zaradi tega deluje okruten in na trenutke celo nasilen. V njegovem soočenju z vprašanjem, kaj je zadnja naloga človeštva – naj reši le živali, samo pa izumre, ali naj reši tudi sebe – se precej jasno pokaže, da je ustvarjalec filma pretežno »po lastni volji« zložil skupaj precej različnih sekundarnih virov, ki sicer gradijo na biblični pripovedi, v osnovi pa ne odražajo temeljnega duha Svetega pisma.

Te preinterpretacije biblične zgodbe se najmočneje kažejo prav v spremembi dveh ključnih likov filma – v omenjeni spremembi Noetovega značaja in pa, še pomembneje, v spremembi podobe Boga. Bog v filmu *Noe* je namreč precej drugačen od bibličnega. Filmski Bog je v ključnih trenutkih, ko je na kocki usoda človeštva, tiho. Skoraj da ne obstaja. V nasprotju z biblično pripovedjo se svojemu izvoljencu »ne javlja«. Če je res, kakor izpostavljajo številni kritiki, da Aronofsky ne veruje v svetopisemskega Boga, potem je iznašel lep način za njegovo dekonstrukcijo. Sicer ga je postavil v zgodbo, obenem pa ga je – čisto v humanistično-ateistični maniri – povsem utišal in človeku pustil, da se odloči sam.

Poleg tega film osnovni zgodbi dodaja več izvenbibličnih elementov, ki si jih izposodi predvsem iz judovskega apokaliptičnega in mističnega izročila, nekateri pa imajo celo gnostične poteze. Pri tem morda še najbolj izstopajo t. i. »kamene pošasti«. Kot sad umetniške svobode verjetno vnesejo precej (preveč?)

pravljčnosti v zgodbo, obenem pa nakazujejo gnostično predstavo, da so to padli angeli, ki so »ujeti« v grobo materijo, od katere se lahko »odrešijo« le, če »odplačajo« svojo kazen. To je povsem nasprotno bibličnemu gledanju na materijo, ki je v osnovi dobra.

Kljub tem vplivom pa ne bi mogli reči, da je film v celoti gnostičen, saj vidimo, da ima do stvarstva in njegovega obstoja pozitiven odnos. V filmu tako vidimo ženske like, ki so ves čas naklonjeni materinstvu, na koncu filma pa slišimo celo zapoved »plodite se in množite in napolnite zemljo« (prim. 1 Mz 9, 1). Film je v bistvu naklonjen tako stvarstvu in njegovemu obstoju kot tudi nadaljevanju človeštva.

Čisto ob koncu filma nam je dano videti mavrico – znamenje obljube, da Bog ne bo več nikoli s potopom uničil stvarstva. Spet pa zmanjka eden bistvenih elementov biblične pripovedi: potem ko je namreč Božja milost našla Noeta kot rešitelja celotnega stvarstva, se v svetopisemski pripovedi na koncu zgodi »zaveza«. Bog pravi: »Ne bom več preklel zemlje zaradi človeka, kajti mišljenje človekovega srca je hudobno od njegove mladosti« (Prva Mojzesova knjiga 8, 21). Bog torej pove nekako takole: »Čeprav vem, da je človek zloben, ga bom milostno obdržal v obstoju.« V svetopisemski pripovedi je v ospredju Bog, ki si premisli. Ne bo kaznoval, ampak rešil. Bog se zaveže, da bo s človeštvom in stvarstvom usmiljen. Bog. Ta zmaga Božje milosti je bistvena poanta svetopisemske zgodbe: Bog ni predvsem Bog kazni, ampak Bog usmiljenja. To žal v filmu sploh ni prikazano.

Kljub temu nam lahko film o Noetu danes služi kot vir razmisleka o pomembnih vprašanjih. Kaj naj človek stori, ko vidi, da je celotna družba pokvarjena? Kaj naj stori, ko človeško zlo narašča čez vse mere? Kako naj odgovori na osnovno vprašanje zla (v bibličnem jeziku: greha), ki narašča in ogroža vse stvarstvo? Kako pravilno živeti v tej družbi, ki se zdi pokvarjena in razkrajajoča? Odgovor je jasen: tako da, podobno kot Noe, stojimo trdno na svojem mestu; da ne odstopimo od »pravičnosti«, čeprav smo v izraziti manjšini; da s svojimi dejanji zaupamo in odgovorimo Njemu, ki pripravlja rešitev. Tako da se zavedamo, da naš obstoj ni sad naključja in da nismo prepuščeni zgolj samim sebi. In da je nad nami Usmiljenje, ki je močnejše od vseh naših napak.

Zgodbo o Noetu z vsemi bibličnimi omembami Noeta, vključno z zgodbo o stvarjenju in Abrahamovo zgodbo, ki ju film tematizira, lahko zainteresirani bralci najdejo tudi v obliki e-knjžice na spletni strani www.svetopismo.si.

